

УДК 37(477.7)(09)“18”

Константінова В.М.

**КОЛИШНІЙ ДИРЕКТОР КАТЕРИНОСЛАВСЬКОЇ ГІМНАЗІЇ
МИКОЛА СТЕПАНОВИЧ АЛАЄВ:
БЕРДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД ДІЯЛЬНОСТІ**

Стаття присвячена діяльності на посаді директора Бердянської чоловічої гімназії статського радника Миколи Степановича Алаєва, переміщеного до Бердянська з Катеринослава у 1881 році. Систематизуються джерела, в яких відбився бердянський період життя М.С. Алаєва.

Ключові слова: історія освіти, гімназія, ротація кадрів.

Статья посвящена деятельности на должности директора Бердянской мужской гимназии статского советника Николая Степановича Алаева, перемещенного в Бердянск из Екатеринослава в 1881 году. Систематизируются источники, в которых отразился бердянский период жизни Н.С. Алаева.

Ключевые слова: история образования, гимназия, ротация кадров.

The article is dedicated to activity of Mykola Stepanovich Alaev as a director of Berdyansk Boy's Gymnasium, after he was transferred from Ekaterinoslav to Berdyansk in 1881. The primary sources, in which Berdyansk period of Alaev's life has been fixed, are systematized.

Keywords: history of education, gymnasium, transfer.

Сучасний етап розвитку історичної науки характеризується все зростаючим інтересом до історії освіти: чи не кожен вищий навчальний заклад вважає справою честі підготувати видання, присвячене своєму минулому; все більше з'являється монографій, захищається дисертацій, метою яких є вивчення історії того чи іншого сегменту освітньої системи, біографій окремих освітян. Втім, попри такий підвищений інтерес, персони багатьох діячів, які свого часу відзначились на освітній ниві, досі залишаються обійденими увагою дослідників, а в біографіях навіть тих освітян, які не забуті сучасною історіографією, залишається чимало білих плям, «випали» цілі періоди їхньої діяльності. Причому йдеться не лише про рядових викладачів, але і про керівників навчальних закладів. Одним з таких керівників був Микола Степанович Алаєв, який у останній третині ХІХ ст. перебував на посадах директора цілого ряду гімназій Одеського навчального округу, в тому числі – і гімназії Катеринославської. Метою нашої розвідки як раз і є заповнення лакун в біографії цієї помітної персони в історії Придніпровського краю.

До останнього часу відповідна тематика залишалась недослідженою, так само як фактично не дослідженою була і в цілому історія Бердянської чоловічої гімназії – навчальної установи, яку свого часу очолював Микола Степанович Алаєв. Лише останніми роками, задавшись метою віднайдення, систематизації та публікації джерел з історії установ, які вважаються попередниками Бердянського державного педагогічного університету, науковці БДПУ видали

три томи археографічного видання «Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету», причому два з цих томів присвячені саме Бердянській чоловічій гімназії [4; 5; 6]. Зрозуміло, що формат видань не передбачав систематизацію матеріалів за біографіями учнів та викладачів. Тож реконструкція бердянського періоду діяльності одного з директорів гімназії стала предметом цього дослідження.

Як зафіксовано в «Памятной книжке Одесского учебного округа на 1882/83 год», Микола Степанович Алаєв народився в 1838 р., православний, навчався в Санкт-Петербурзькому університеті. На службі з 12 травня 1863 р., у відомстві Міністерства народної освіти з 12 грудня 1867 р. Працював учителем історії і географії. 1 липня 1875 р. отримав чин статського радника. На директорських посадах з 11 березня 1876 р. [3, с. 56]. У 1881 р. переміщений до Бердянська з посади директора Катеринославської гімназії в тому ж чині статського радника, в якому залишався весь час керівництва Бердянською гімназією.

Як повідомлялося в «Журнале Министерства Народного Просвещения», директор Катеринославської гімназії статський радник Алаєв був переміщений на посаду директора Бердянської гімназії з 14 серпня 1881 р. [11, с. 33.]. «Циркуляр по управлению Одесским учебным округом» подає іншу дату – 26 серпня [13, с. 712]. Рішенням керівництва Одеського навчального округу від 28 жовтня 1881 р. М.С. Алаєву було виплачено 150 карбованців в якості відшкодування його витрат у зв'язку з переїздом з Катеринослава до Бердянська [14, с. 844].

Про чисельність педагогів і учнів, які опинились в підпорядкуванні М.С. Алаєву після його переміщення до Бердянська, можна судити з підписаного ним 23 лютого 1882 р. відношення директору училищ Таврійської губернії наступного змісту: «В следствие отношения Вашего Высококородия от 8 сего Февраля за № 309 имею честь сообщить, что во вверенной моему управлению гимназии число учащихся к 1-му Января

1882 года	21
Учащихся	305
В том числе учащихся:	
а) по сословиям	
Детей дворян и чиновников	48
Детей духовнаго звания	18
Детей городского сословия	185
Детей сельскаго сословия	42
Детей иностранцев	12
в) по вероисповеданиям	
Православнаго	152
Римско-католическаго	7
Лютеранскаго	12
Магометанскаго	
Еврейскаго (в том числе караимы)	127

Прочих исповеданий	7
--------------------	---

[7, арк. 31-31 зв.].

З цього ж документу можна дізнатись про матеріальний стан навчальної установи невдовзі після того, як її очолив колишній директор Катеринославської гімназії: «На содержание гимназии ежегодно расходуется приблизительно до 40.000 р.

На содержание гимназии отпускается:

1)	Из сумм Государств. казначейства	8.837,50
2)	От Бердянского городского общества	15.740
3)	От Бердянского уездного земства	4.680
4)	Из сумм сбора за учеников в 1881 г.	8.096 р.
5)	Процентов от пожертвованного капитала в 1000 руб.	60
6)	Пожертвованный разных обществ и частных лиц	1.650

[7, арк. 31-31 зв.].

Впродовж свого перебування в Бердянську кожного року М.С. Алаєв рішенням керівництва Одеського навчального округу затверджувався класним наставником найстаршого, восьмого, класу підлеглої йому навчальної установи [15, с. 292; 17, с. 286; 18, с. 321-323; 19, с. 283-284].

Навчальне навантаження директора, який викладав історію та географію, становило 9 уроків, платня за їх читання – 540 карбованців [3, с. 56].

Цікава інформація міститься в опублікованій 1882 року книзі «Историческая записка о Екатеринославской гимназии с 1793-1882. С отчетом за 1881 – 82 учебный год». Упорядник цього видання Г.В. Донцов почав свою передмову так: «Два года тому назад последовало распоряжение Г. Попечителя Округа о том, чтобы о каждом учебном заведении были составлены исторические записки за время их существования. Бывший тогда директор Н.С. Алаев предложил заняться этим мне, как секретарю пед. Совета» [8, с. 3]. В іншому місці цього видання Г.В. Донцов згадує і про те, що Миколу Степановича Алаєва за рік до публікації зазначеної книги було переміщено на посаду директора Бердянської гімназії [8, с. 75]. Цікаво, що пропрацювавши в Бердянську п'ять років, М.С. Алаєв, вірогідно, так і не ініціював створення історичної праці про місцеву гімназію, і його наступник, Іван Якович Сіг, публікуючи в 1888 р. «Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/7 учебном году» мусив констатувати: «К сожалению, вся пятнадцатилетняя жизнь гимназии, результаты, коих она достигла, не могут быть всецело представлены на суд общества теперь в виду того, что до сих пор нет исторической записки о Бердянской гимназии» [10, с. 93].

Не відзначився в Бердянську статський радник Алаєв ще на одному терені. «Одеський вісник» писав, що завдяки енергійній діяльності колишнього директора Бердянської гімназії Ф.Я. Вороного свого часу було створене місцеве товариство допомоги нужденним учням гімназії. Сам Ф.Я. Вороний тоді пожертвував на потреби товариства 800 карбованців. Втім, відзначалося в газетній публікації, за директорства Алаєва (а директор гімназії — неодмінний

голова товариства) товариство животіло. Заради справедливості газета відмітила, що і за наступного директора товариство допомоги нужденним учням Бердянської гімназії «залишалось на точці замерзання» [2, с. 3].

Натомість, за директорства М.С. Алаєва в стінах Бердянської гімназії був проведений з'їзд народних учителів під головуванням відомого педагога, громадського діяча, публіциста М.О. Корфа. Ось як описувалась в доповіді місцевої земської управи ця важлива в житті бердянської навчальної установи (і не лише її) подія:

«Заседания съезда народных учителей производились в здании Бердянской мужской гимназии, директор которой, Н.С. Алаев, и весь педагогический персонал отнеслись с полнейшим сочувствием к съезду и выразили это сочувствие не только одними словами, но и делом, принимая живейшее участие при разрешении вопросов; особенно же оказали большую услугу при разрешении некоторых вопросов законоучитель гимназии, священник Костылев, и учитель А.А. Школьников. На съезд были допущены все учителя и учительницы начальных народных школ, как способные по своему развитию и педагогической деятельности с пользой для себя и других принять участие в совещаниях съезда, а также и учителя других начальных училищ уезда. Всего на съезд явилось 6 законоучителей, 165 учителей и учительниц начальных училищ русских и немецких сел, 15 учителей министерских училищ, находящихся в г. Бердянске и его уезде, 7 учителей и учительниц народных училищ других уездов, директор гимназии и все учителя и учительницы мужской и женской гимназий, директор Преславской учительской семинарии, весь состав училищного совета и земской управы и многочисленная публика, которая, невзирая на то, что заседания съезда происходили ежедневно два раза — от 9 до 12 часов утра и от 3 до 6 часов вечера, ни на минуту не покидала зал заседаний. Всех заседаний было 10» [12, с. 758].

Ще раніше, будучи нагороджений орденом Святого Станіслава 2 ступеня, 29 грудня 1882 р. М.С. Алаєв волею імператора за поданням Кабінету Міністрів був нагороджений орденом Святої Анни 2 ступеня з формулюванням «за отлично-усердную службу и особые труды» [16, с. 1-2]. Цікаво, що тим самим указом і з таким самим формулюванням така ж нагорода була пожалувана колезі Миколи Степановича, статському ж раднику, директору Одеської 2-ї гімназії Ф. Будде.

За даними, наведеними одним із наступників Алаєва на директорській посаді І.Д. Муретовим, Микола Степанович залишався директором Бердянської гімназії до 5 липня 1886 р. [9, с. 74]. Він був переміщений до Кишинівської 2-ї гімназії, де також посів посаду директора.

В публікації газети «Одеський Вісник» за 11 серпня 1886 р. відповідна подія була висвітлена так: «Директор Бердянской мужской гимназии Н.С. Алаев получил назначение в Кишинев. На его место переводится директор 2-й Кишиневской гимназии г. Сиг. На днях близкий кружок знакомых давал обед в честь Н.С. Алаева. Собравшихся было более 30 человек. Хотя обед в гастрономическом отношении был весьма неудачен, тем не менее сказано было

много речей, из которых можно было заключить, что Н. С. добросовестно выполнял обязанность директора в течение нескольких лет» [1, с. 2].

Підбиваючи підсумки, зазначимо, що біографія Миколи Степановича Алаєва багато в чому була схожою з біографіями інших директорів гімназій Одеського навчального округу. Мало кому з них вдавалося залишатися на посаді в одному навчальному закладі впродовж тривалого періоду: давала ознаки система ротації керівних кадрів, що діяла в Російській імперії. Достатньо згадати, що лише впродовж чверті століття на посаді директора Бердянської чоловічої гімназії встигло побувати сім осіб: Дмитро Коллович (18 березня 1872 р. – 10 червня 1875 р.), Феодосій Якович Вороний (10 серпня 1875 р. – липень 1881 р.), сам Микола Степанович Алаєв (серпень 1881 р. – липень 1886 р.), Іван Якович Сіг (липень 1886 р. – 26 червня 1888 р.), Семен Федорович Карапочинський (26 червня 1888 р. – 19 вересня 1891 р.), Микола Іванович Бронницький (19 вересня 1891 р. – листопад 1893 р.), Іван Дмитрович Муретов (2 березня 1894 р. – 1 липня 1899 р.). В ряді випадків директори переміщались один на місце іншого, переважно — в межах все того ж Одеського навчального округу. Така система ротації, між іншим, певною мірою служила справі уніфікації діяльності гімназій округу, з одного боку, не даючи можливості тій чи іншій навчальній установі «відхилитися» при тривалому періоді незмінного керівництва від курсу, що визначався міністерством і керівництвом округу, а з іншого, допомагало поширювати досвід, апробований директором під час керівництва в інших гімназіях. Втім, як свідчать матеріали про службову діяльність того самого Миколи Степановича Алаєва, директор далеко не завжди започатковував на новому місці роботи ті нововведення, які він запровадив на попередньому місці роботи.

Бібліографічні посилання:

1. Бердянск // Одесский Вестник. – № 215. – 11.VIII.1886. – С. 2.
2. Бердянск // Одесский Вестник. – № 347. – 28.XII.1888. – С. 3.
3. Бердянская гимназия // Памятная книжка Одесского учебного округа на 1882/83 год. Издание управления Одесского учебного округа. – Одесса: тип. Зеленаго, 1883. – С. 56-59.
4. Бердянська чоловіча гімназія (1901–1919 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том II. – К.: «Освіта України», 2007. – 631 с.
5. Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття) / Упорядники: В.М. Константінова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том I. – К.: «Освіта України», 2006. – 528 с.
6. Бердянські педагогічні курси та педагогічний технікум (1920-1935 роки) / Упорядники: І.І. Лиман, В.М. Константінова // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том III. — К.: «Освіта України», 2008. – 569 с.
7. Державний архів в Автономній Республіці Крим. – Ф. 100. – Оп. 1. – Спр. 1879: «Дело с годовыми отчетами дирекции Таврической губернии о работе в учебных заведениях». – Арк. 31-31 зв.
8. Донцов Г.В. Историческая записка о Екатеринославской гимназии с 1793-1882. С отчетом за 1881-82 учебный год. – Екатеринослав: тип. Я.М. Чауссаго, 1882.
9. Муретов И.Д. Двадцатипятилетие Бердянской мужской гимназии (1872 – 1897). Краткая историческая записка // Бердянська чоловіча гімназія (остання третина XIX століття)

/ Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І. – К.: «Освіта України», 2006. – С. 40-92.

10. Отчет о состоянии Бердянской мужской гимназии в 1886/7 учебном году // Бердянська чоловіча гімназія (остання третина ХІХ століття) / Упорядники: В.М. Константинова, І.І. Лиман // Матеріали з історії Бердянського державного педагогічного університету. Том І. – К.: «Освіта України», 2006. – С. 93-119.

11. Правительственныя распоряженія // Журнал Министерства Народнаго Просвещения. – Декабрь 1881. – СПб.: тип. В.С. Балашева, 1881. – С. 33.

12. Сборник постановлений Бердянского уезднаго земскаго собрания с 1866 г. по 1908 г. – Том II. – 980 с.

13. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1881. – № 9. – С. 712.

14. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1881. – № 12. – С. 844.

15. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1882. – № 10. – С. 292.

16. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1883. – № 1. – С. 1-2.

17. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1883. – № 9. – С. 286.

18. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1884. – № 9. – С. 321-323.

19. Циркуляр по управлению Одесским учебным округом. – 1885. – № 9. – С. 283-284.

Надійшла до редколегії 03.03.2010 р.